

Változásigény az elemi oktatásban (is)?

Az utóbbi tíz év társadalmi, politikai eseményei a romániai oktatás tartalmában, célkitűzéseiben, szervezési formáiban is jól érzékelhető változások sorát indították el. A 89-es fordulat elsődleges jelentősége az iskolai munka szempontjából nyilván az volt, hogy megszűnt az oktatás (kommunista) párt általi irányítása s így újra lehetett fogalmazni az iskolai nevelés teendőit. Nem célozom felsorolni azokat a konkrét változásokat, amelyek az elmúlt évtized folyamán realizálódtak, inkább arról szólnék, hogy milyen újabb kihívások állnak az iskolák, a pedagógustársadalom előtt a demokrácia útján egyelőre csak bukdácsoló Romániában.

Az általános kötelező oktatásban is a vitathatatlanul pozitív előrelépések mellett még számos megoldandó kérés, félmegoldásokat, bosszantó jelenségeket tapasztalhatunk. Ennek egyik oka az, hogy a kutató munka, a nevelésszociológiai, a társadalomstatisztikai vizsgálatok stb. területén Románia óriási lépéshátrányban van a fejlett társadalmakkal szemben. A meghirdetett tanügyi reform elképzeléseit, a tanügyi intézményeknek felajánlott fokozottabb döntési jogot, az iskolai autonómiát a nevelőtársadalom jelentős része bizalmatlanul fogadta. A bizalmatlanság bizonyos mértékben érthető is, hiszen az oktatás minőségének a javítását többek között (és nem utolsósorban) az oktatás rendelkezésére bocsátott anyagi-pénzügyi támogatások is meghatározzák. Addig, amíg a tanerők jövedelme alacsonyabb, mint az országos átlagbér, amíg hónapról-hónapra főfájást okozhat a minisztériumnak a tanárok fizetéséhez szükséges alap előteremtése, amíg az iskolák költségvetéséből nem mindenhol jut a fűtésre, stb., amíg a tanárképzők frissen végzettjei tanügyön kívüli megélhetési lehetőségek felkutatásával próbálkoznak – nos, addig nehéz megjósolni, hogy a romániai oktatásügy mikor jut a rendes kerékvágásba. Sajnos, bármely megoldásra váró kérdést fogalmazunk meg, a pénzügyi feltételektől nehéz eltekinteni. Hosszasan

lehetne ugyanazt írni a romániai magyar nyelvű oktatás sajátos, mindmáig megoldatlan problémáiról is.

Az iskola előtt álló tennivalók meghatározásánál igen lényegesnek tartom az iskolahasználók, a gyerekek és a szülők igényeinek szem előtt tartását. 1999 novemberében iskolánk 195 kisiskolásának (1-4. o.) osztottunk ki kérdőíveket, hogy szüleik válaszoljanak egy pár minket érdeklő kérdésre. A válaszokból megtudhattunk, mi motiválta a őket abban, hogy hozzánk írassák be gyermekeiket, pontos adatokat kaptunk a szülők iskola végzettségéről, megfogalmazták elképzeléseiket gyermekeik jövőjét illetően.

Habár az iskolai körzethatárok (beiskolázási körzetek) eltörlésének a szándéka hivatalosan még nem fogalmazódott meg, Székelykeresztúron (is) több éve tapasztalhatók ilyen jellegű körzethatárlépések. Indítványozói nem az iskolák, hanem az iskolahasználók, a gyerekek, illetve azok szülei. Mondanunk sem kell, hogy az illetékesek által egyelőre nem szentesített át lépések semmiképpen sem kedveznek a város két általános iskolai tagozattal is működő iskolája közti viszonyoknak. Ennek egyik oka a fokozatos létszámcsökkenés, a másik meg az, hogy általában az előnyös családi háttérű gyerekek a „határsértők”. Az utóbbi tíz évben a létszámcsökkenés olyan intenzitásúvá vált, hogy az menthe-

tetlenül osztályok megszűnésével és egy sor más következménnyel jár. (1. táblázat) A mostani tanévben a város két iskolájában, az említett tagozatokon 168 gyerekkel kevesebb tanuló, mint 10 évvel ezelőtt. Különben a város területén a természetes gyerekszám-csökkenés még ennél is nagyobb fokú. A negatív előjelű létszámváltozást ugyanis valamelyest ellensúlyozza a környék falvaiból való beáramlás. Az történik, hogy évről-évre nő a környékbeli falvakból ide beiratkozó tanulók száma.

Az 1999-2000. tanévben csak hozzánk, az Orbán Balázs Gimnáziumba az elemi tagozatra 27 falun lakó gyermek iratkozott be. Az 5-8. osztályainkban a bejáró falusi gyermekek száma még ennél is nagyobb. 39-en ingáznak, 7-en pedig az iskolai bentlakásban élnek. A faluról bejáró gyermekek az 1-8. osztály összlétszámának a 14 százalékát teszik ki.

Bár világos, hogy elsősorban nem a mi gondunk, de a faluról ide beiratkozott tanulók száma/aránya olyan méreteket kezdett ölteni, hogy a jelenség alaposabb vizsgálata feltétlenül szükségesnek tűnik. Elsősorban három közvetlenül szomszédos falut említenék. Fiafalváról 11 tanuló, Betfalváról 9 tanuló és Csekefalváról 5 ta-

nuló jár be iskolánk elemi tagozatára. Mindhárom faluban működik I-IV. osztályos iskolaegység, s a tanerők nagyrészt szakképesítettek. A hozzánk eljáró gyerekek minden bizonnyal nem a mi tanerőink unszolására iratkoztak ide. Van olyan osztályunk, amelyben a faluról bejáró gyermekek az osztálylétszám egynegyedét vagy még nagyobb részét jelentik. A falvakról saját elhatározásukból a városba ingázó tanulók állandóan növekvő tömege egy lényeges kérdést vet fel: mi a jövője, legalábbis a mi tájainkon, a kislétszámú falusi iskoláknak? A Székelykeresztúr vonzási köréhez tartozó községek iskoláinak egy jelentős részében igen alacsony létszámú osztályokban és nem egy helyen szakképesítetlen, helyettesítő pedagógusok keze alatt tanulnak a gyermekek. A falu és a város közti mindennapos ingázás nyilván nem irigylésre méltó, főleg kisiskolások esetében. Úgy látszik azonban, hogy a falusi szülők egy el nem hanyagolható százaléka mégis ezt az utat választja a maga és gyermeke számára. A falvakról bejáró gyerekek szüleinek túlnyomó többsége (80 százalék) líceumi végzettségű, utánuk százalékban az egyetemi végzettségűek következnek.

Iskolai évek	Orbán Balázs Gimnázium			Petőfi Sándor Általános Iskola		
	1-4. o.	5-8. o.	össz.	1-4. o.	4-8. o.	össz.
1990-1991	185	219	404	451	423	874
1991-1992	176	263	439	414	432	846
1992-1993	200	271	471	388	438	826
1993-1994	198	282	480	370	389	759
1994-1995	201	272	473	387	363	750
1995-1996	224	259	483	388	330	718
1996-1997	226	239	465	387	294	681
1997-1998	217	254	471	386	286	672
1998-1999	207	258	465	347	298	645
1999-2000	195	274	469	327	314	641

1. táblázat. A tanulólétszám alakulása az utóbbi tíz évben

Lakhely	1. A	2. B	3. C	2. A	2. B	2. C	3. A	3. B	3. C	összesen
A mi körzetünk	12	6	10	8	16	14	12	14	12	104 (53%)
Más körzetből	9	4	–	13	2	6	6	9	15	64 (33%)
Falusi lakhely	3	7	–	1	6	3	–	5	2	27 (14%)
Összesítve	24	17	10	22	24	23	18	28	29	195 (100%)

2. táblázat. 1-4. osztályos tanulóink lakhely szerinti megoszlása

Mint már említettem, általában a jobb képességű gyerekek hagyják ott idő előtt a helyi iskolát. Akik viszont otthon maradnak, már csak azért is hátrányos helyzetben vannak, mert csak részben osztott, illetve teljesen összevont osztályokban tanulnak. Tehát törvény ide, törvény oda (beiskolázási körzetek), egyes falvak (pedagógusai) nem képesek leállítani a város irányában elindult gyermekinváziót. Még a községi központok nyolcosztályos iskoláinak is gondot okoznak az alacsony osztálylétszámok, hiszen működésük engedélyezése végsősoron ettől függ. Nehéz arra választ adni, hogy mi lenne a jobb a kisebb települések esetében: a létező falusi kisegységek (iskolák) további fenntartása, vagy erősebb, jobban felszerelt, szakképesített pedagógusokkal ellátott iskolákba való tömörítésük, egy civilizált, megfelelő feltételek közt történő és államilag finanszírozott ingázási rendszer megszervezésével. Ez nyilván nem egyszerű adminisztratív kérdés, vagyis nem az a gond, illetve az elsődleges gond, hogy mennyi többletbefektetést jelentene az utóbbi variáns elfogadása, hanem úgy hiszem, hogy oktatáspolitikai, pedagógiai, pszichológiai érvelések dönthetnek az egyik vagy másik változat jogosságáról. Én úgy gondolom, több érvet lehet felhozni a meglévő iskolák fenntartása mellett, a kérdés csak az, hogyan lehetne ezek színvonalát felerősíteni. A Minisztérium ilyen célú intézkedései nem hozták meg a várt eredményt. A városoktól távoleső települések pedagógusai anyagi kedvezményt élveznek, de a város, a civilizáció vonzereje erősebbnek bizonyul, a jövedelmezésből származó előnyök nem ellensúlyozzák a falu nyilvánvaló hátrányait.

A Minisztériumnak, a tanfelügyelőségeknek újra kellene gondolniuk ezt a kérdést, ellenkező esetben, ha nem lépünk ezen a téren, a kistelepülések iskoláinak színvonala mindinkább lemarad a városiakétól.

Az 1. táblázat a mi iskolánk esetében 1990-hez képest bizonyos fokú létszámnövekedést mutat ki. Az „utánpótlás” tehát két irányból jön: egyrészt a már említett,

faluról elindult invázió, a másik a körzetünkön kívüli városi gyermekek (szülők) opciójának az eredménye. A városon belüli határátlépések fokozódása oda vezetett, hogy jelenleg 144 körzetünkön kívüli gyerek tanul nálunk (tanulólétszámunk 30 százaléka).

Mint már említettem, városunk iskola-köteles gyermekeinek a száma évről-évre csökken. A tanulólétszám városunkban a nyolcvanas évek végén csúcsosodott. Magyarázata az akkori erőltetett iparosítás volt. Létrehoztak, felépítettek egy pár viszonylag nagy kapacitású vállalatot (Acélöntöde, Sertésfarm, Baromfitenyésztő Vállalat, stb.), amelyekhez a munkaerő jelentős részét a környékbeli falvakból toborozták. Ezzel párhuzamosan nagyméretű lakásépítkezés is indult, a város lakosságának a lélekszáma megugrott. Ennek egyenes következményeként az iskolák nem voltak képesek egy váltásra befogadni az összes tanköteles gyermekeket, s így a nagyobb létszámú Petőfi Sándor Általános Iskola kénytelen volt bevezetni a második „műszakot”, az elemi tagozat (1-4. osztály) délelőtt, a gimnáziumi tagozat (5-8. osztályt) délután kezdett tanulni. A szülők azonnal reagáltak az új helyzetre. Előbb a 4. osztályt végzett tanulók szülei indultak meg. A délelőtti tanulás lehetősége többet nyomott a latban, mint a iskolához (a volt iskolájukhoz) való kötődés/közelség. Általában a magas társadalmi státuszbeliek döntöttek a fenti módon. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy szerintem az iskolaváltoztatás egyetlen oka az esetek túlnyomó többségében a második váltástól való menekülés volt. A Petőfi Sándor Általános Iskola vérvetésege – ha lehet így fogalmazni – kettős volt: egyrészt nagyszámú gyermeket veszített kényszerhelyzete folytán, másrészt általában az elitréteg, a jobb iskolai teljesítményű gyermekek hagyták cserben a volt iskolájukat. Egy előző tanulmányomban részletesen taglaltam azt a kérdést is, amely a város(ka) egyes negyedei közti társadalmi differenciálódást illeti. Röviden: az történt, hogy a mi beiskolázási körzetünkhöz tartozó alsó negyedből egy

pár év leforgása alatt (a nyolcvanas években) az értelmiség gyakorlatilag átköltözött a viszonylag nagyobb kényelmet nyújtó felső negyedekbe. Ez számunkra azt jelentette, hogy a beiskolázási környezetünkben a hátrányos családi háttérű gyermekek száma dominál.

A későbbiekben, a kilencvenes évek elejétől a mi iskolánk irányába elindult „népvándorlás” pozitív változásokat hozott számunkra. Az osztályközösségek társadalmi összetétele megváltozott, javult, jelentősen megnőtt a jobb anyagi és szellemi háttérrel rendelkező családok száma, s így az iskola versenyképessége. Ettől az iskolai évtől kezdve a Petőfi Sándor Általános Iskola teremtőjei megoldódtak. Ez új helyzetet teremtett. Feltételezhető, hogy a következő években mérséklődik az említett iskola vesztesége. Azt azért nem merném jóslani, hogy a körzetátlépések teljesen megszűnnének. Éppen a szülők által adott válaszokból kiindulva állíthatom, hogy az iskolaválasztás kérdése, motiváltsága jóval sokrétűbb, mint ahogy az első gondolatra látszik. Arra a kérdésre, hogy miért választották gyermeküknek a mi iskolánkat, 15 különféle okfejtést olvashatunk. Íme a válaszok:

A legtöbbben az oktatás minőségét, az anyagi és szellemi feltételeket jelölik meg a választás okaként (47 százalék), de mint látható, szempont volt az is, hogy a gyerek szülei, illetve nagyobb testvérei itt tanultak. Ha elfogadjuk azt a tézist, hogy az iskolaválasztás kérdésében is a piac, a ke-

reslet-kínálat elve érvényesül, úgy nyilvánvaló, hogy az iskoláknak a fenti szülői igényekre is tekintettel kell lenniük. Ha hivatalosan megszüntetik az iskolai „vízumkényszert” és mindenki szabadon választhat magának iskolát, nyilván az az iskola lesz helyzetelőnyben, amelyik többet képes nyújtani az iskolahasználóknak.

Az már most biztosra vehető, hogy a közeljövőben az iskolák közti verseny erősödése várható, ami végső soron a színvonal emelkedését, a kínálat és a szülők elvárásainak összehangolódását fogja eredményezni. Nyilván az az intézmény, amelyik nem képes idejében lépni, leszakad a versenyben és a hátrányos családi háttérű gyermekek iskolájává degradálódhat.

Az iskolák részéről az egyik és talán leglényegesebb előrelépést a tagozati szelektálás jelenthetné. Arra a kérdésünkre, hogy ez az esetleges perspektíva mennyiben találkozna a szülők elképzeléseivel, a válaszok körülbelül egynegyede helyesli, hogy a tehetséges gyermeke számára külön tagozatot nyisson az iskola. Ez nem sok, viszont nem is annyira elenyésző százalék, amit figyelmen kívül lehetne hagyni. Az ötletet ellenzők tábora, vagyis azoké, akik szerint nem szabad(na) külön tagozatot nyitni a legjobbak számára, mert az sértené a társadalmi igazságosságot, valamivel kevesebb (16 százalék), de az is igaz, hogy a kérdésre a szülők egy eléggé jelentős százaléka nem adott választ, illetve beismerte, hogy ezt ő nem tudja eldönteni. Az ehhez kapcsolódó másik kér-

Jó ez az iskola, megfelelő feltételek, szakkáderek vannak	42,45%
A legközelebbi iskolát választotta	28,49%
A gyerek szülei is itt tanultak	9,88%
Nem volt választási lehetősége, ide irányították (1. C osztály)	4,06%
A nagyobbik gyerek iskoláját választotta	3,49%
Az 1. osztályt kezdő tanító személyisége számított	3,49%
A délelőtti tanulás lehetősége számított	1,75%
A nagyszülők az iskola közelében laknak	1,75%
A délutáni szervezett tanulás (napközi) lehetősége	1,16%
Mert 5. osztálytól az eredmények alapján szelektálnak	0,58%
A döntő szó az iskola megválasztásában a gyereké volt	0,58%
Mert itt elvégezheti a liceumot is, nem kell iskolát cserélnie később	0,58%
Az iskola híre, szellemisége alapján választott (falusiak)	0,58%
Fél az esetleges összevont osztályoktól (falun)	0,58%

3. táblázat. Az iskolaválasztás motiváltsága (Miért az Orbán Balázs Gimnáziumba írták be a gyermeküket?)

A szülők legmagasabb iskolai végzettsége	A gyermek tervezett iskolai végzettsége (%)					a gyerek dönt
	ált. iskola	szakiskola	liceum	posztlic.	egyetem	
ált. iskola	6,66	33,30	6,66	–	6,66	46,67
szakiskola	–	26,92	30,77	7,70	–	34,61
liceum	–	5,21	25,00	3,13	34,37	32,61
posztliceum	–	–	25,00	25,00	–	50,00
egyetem	–	4,35	–	–	78,26	17,39

4. táblázat. Opciók a szülők iskolai végzettsége függvényében (1–4. o.)

désre viszont a szülők több mint fele (54 százalék) azt a választ adta, hogy jobb lenne, ha kezdetben nem lennének tagozatos osztályok, hanem minden kisiskolás ugyanazt tanulná, hogy ne alakuljanak ki korán különbségek a gyermekek között. Összevetve a két kérdésre adott válaszokat, úgy tűnik, arról van szó, hogy a tagozatosítással a szülők nagy része egyetértene, de azt csak később, egy felsőbb szinten (osztályokban) látják elfogadhatónak.

Visszatérve a körzetátlépések vizsgálatára: míg a magas státuszú családok tömegesen mozdultak, ha értelmét látták az iskolaváltoztatásnak, addig az alsóbb státuszbeliek elsődleges szempontja az iskolaközelség maradt. Az 1-4. osztályaink szintjén kimutatott 57 körzetátlépést (hozánk jött tanulók) közül 28 esetben (az átlépések 28 százaléka) legalább az egyik szülőnek liceumi végzettsége van, 20 családnál (35 százalék) egyetemi, míg csupán hatnál (10 százalék) konstatáltunk általános-, illetve szakiskolai végzettséget. Különben az iskolaváltoztatásból adódó távolságnövekedés nem jelent különösebb gondot Székelykeresztúron, hiszen az iskolától való távolság még szélsőséges esetekben sem több, mint 1-1,5 km. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a már évek óta beindult mobilitás nem jelentett és valószínűleg nem is fog kiszorulást jelenteni a lakóhelyükhöz legközelebbi iskolából azok számára, akik hátrányos családi hátteret tudhatnak magukénak s emiatt a jobb iskolai teljesítményük sem garantált.

Ha az iskola úgy döntene, hogy elitképzésre (is) törekszik, akkor a tagozatok indítását a legjobb lenne az első osztálytól kezdeni, fokozatosan csökkentve így a

normál osztályok számát. Ez gyakorlatilag a magas státuszúak, potenciálisan magasabb teljesítményű gyermekek iskolákhöz való csalogatását eredményezné. Fejlettebb iskolahálózattal rendelkező országok tapasztalata szerint az elitképzésért folyó versenyeknek azok az iskolák a nyertesei, amelyek kellő időben ráállnak a tagozatok indítására. Ennek egy olyan változata is meghozná azt az eredményt (iskolánk esetében), ha a tagozatosítás csak a gimnáziumi tagozaton (5-8. osztály) indulna el. A jelenlegi 5. osztályok tagozatosítása reál és humán osztályokra meglátásom szerint nem azt eredményezte, amit az iskola remélt. Az történt ugyanis, hogy a döntést hozó szülők fontosabbnak tartották az elemi ciklus osztályközösségeinek a további egybentartását (tanuljon a gyermek továbbra is abban az osztályközösségben, amelyiket megszokott), mint azt, hogy az ötödikbe feljutó gyerekek újraosztódjanak képességeik, hajlamaik, opcióik alapján. Egy hatékonyabbnak bizonyuló tagozatosítással az induló párhuzamos osztályok (5. osztály) közül az egyik feltelne a város jó teljesítményű gyermekeivel, míg a másik kettő a szelekcióna nem jelentkező, illetve a szűrezen fennakadt gyerekek osztálya lenne. Ahhoz, hogy ne csupán alacsony státuszú családok gyermekeinek az intézménye legyen – hiszen beiskolázási környezetünk a már említett okok miatt ritka kivételtől eltekintve csak ilyen gyermekanyaggal rendelkezik –, az 5-8. osztályban felhagyott szelektálás tűnik az egyedüli járható útnak. Jó képességű gyermekeket, akik még nyelvi vagy számítástechnikai stb. többletmunka követelményeivel is terhel-

hetők, elsősorban a beiskolázási körzetünkön kívülről kaphatunk. Nem utolsó szempont az sem, hogy a már kimutatott demográfiai apály ellenére így meg lehetne tartani a jelenlegi tanulólétszámot.

Kérdőívünkben arra is választ vártunk, milyen iskolai végzettséget szánnak a szülők a gyermekeiknek. Érthető, hogy a kisiskolás esetében a szülő elképzelése még nem konkrét foglalkozás megnevezésében ölt testet, hanem inkább abban, hogy milyen szintű iskolai végzettséget szán gyermekének. A választ adó szülők 30 százaléka úgy tájékoztat, hogy erről még nem döntöttek, illetve úgy gondolják, hogy erről majd nem ők, hanem a gyerek fog dönteni (ld. 4. táblázat). A legtöbben, a családok 32 százaléka egyetemi végzettséget szeretne a gyermekének, ugyanakkor egyetlen család elégedne meg az általános iskolai végzettséggel. Egyetemet elsősorban az ugyancsak egyetemet végzett szülők óhajtanak a gyermekeiknek, de alacsonyabb végzettségűek is gondolnak erre, például a liceumi végzettségű szülők 34 százaléka.

Az idegen nyelvek ismerete hovatovább Romániában is olyan konkrét követelménynyé válik, amit nem lehet, nem szabad figyelmen kívül hagyni. Városunk iskoláinak nyelvtanárokkal való ellátottsága azonban nem megfelelő, illetve aránytalan az egyes nyelvek tekintetében. Francia nyelvszakos tanárból „túltermelés” van, az immár nem igényelt orosz szakosokból is jut az iskoláknak, kevés viszont az angol

és német szakosok száma. Ezeket az órákat most is részben szakképesítetlen, liceumi végzettségű oktatók tanítják. Ők két szempontból is gondot okozhatnak az iskoláknak: egyrészt megkérdőjelezhető a szakmai tudásuk (nem is beszélve pedagógiai felkészültségükről), másrészt alacsony bérezésük miatt az első, jobbnak ígérkező bérajánlatnál faképnél hagyhatják (hagyják) az iskolákat. A nagy kérdés tehát – amire megoldást kellene találni – a nyelvszakosok számának növelése lenne. Ez viszont rendkívüli feladatnak ígérkezik mindaddig, amíg kevés van belőlük, nem is említve azt a közismert tényt, hogy nyelvtudással az iskolánál sokkal jobban fizető intézményeket, magáncégeket stb. lehet megcélozni. Mindaddig, amíg egy kezdő, egyetemet végzett pedagógus fizetése az iskolai altiszt bérével azonos – mégpedig Romániában ez így van – a nyelvszakot végzettek jelentős része továbbra is iskolán kívüli állást igyekszik magának felkutatni.

Az iskoláknak biztosított autonómia mindazonáltal lehetőséget nyújt számunkra ahhoz, hogy a társadalmi folyamatokhoz, a nemzetgazdasági követelményeihez igazodó iskolarendszert alakítsunk ki. A beindult romániai tanügyi reform mostani stádiumában egy-egy iskola leglényegesebb, legtöbb körültekintést igénylő feladata a saját programkínálat kialakítása marad.

Vass István

A kézimunka-oktatás meghonosodása az elemi népiskolában

A munkaoktatásnak a közoktatásban több formája található meg, koronként, iskolatípusonként is változóan. A leányok és a fiúk képzése a kezdetekben mindenütt, később csak helyenként elkülönülten folyt. A fiúk tanításán belül is megkülönböztethetünk két irányt, az egyik a gazdálkodás és a hozzá kapcsolódó kiegészítő munkák, a másik a kézimunka,

amely hol háziipari jellegű, hol nevelő célzatú. E tanulmányban a 6-12 éves fiúk elemi népiskolai kézimunka-oktatásának alakulását követjük nyomon.

A magyar oktatásügy 1867-1914 között

Az 1867-es kiegyezéssel Magyarország számára lehetőség nyílt a polgári fejlődésre. Az ország története során ritka az